

Izvorni znanstveni rad
UDK 323.2.019.5(497.5)
316.644:328(497.5)
Primljeno 9/2000.

NEKE DETERMINANTE POVJERENJA U INSTITUCIJE POLITIČKOG SUSTAVA U HRVATSKOJ

Ivan RIMAC, Zagreb

Sažetak

Analiza povjerenja u različite institucije političkog sustava pokazala je da su svi odgovori ispitanika generirani na osnovi jednakog mehanizma procjene institucija, što daje osnove za zaključak o faktoru generalnog povjerenja u politički sustav, te o više minornih faktora koji dodaju manje distinkcije među pojedine grupe institucija. Analiza promjena u povjerenju u politički sustav u cjelini mjerena kroz sumarnu ocjenu svih institucija u razdoblju od 1997. do 1999. pokazuje da je došlo do pada povjerenja u institucije sustava. Glavni razlog moguće je pronaći u parohijalnom kulturnom sklopu koji prevladava kod glasača. Stoga se pad povjerenja u institucije u najvećoj mjeri može pripisati padu povjerenja u stranku na vlasti (HDZ) procjena čijih se performansi ne može odvojiti od procjena institucija političkog sustava.

Cljučne riječi: institucije, povjerenje, politika, kultura.

Uvodna razmatranja

Djelovanje sustava političke demokracije predstavlja osnovicu proučavanja moderne političke znanosti. Unutar niza segmenata, koji su predmet proučavanja, težišno mjesto u drugoj polovici dvadesetog stoljeća zauzimaju teme vezane za reprezentacijske procese i način na koji se realizira prijenos vlasti s mnogih (svih) na odabrane. Pored legislativne razine proučavanja u kojoj je naglasak stavljen na formalne elemente koji čine reprezentacijski proces odlučivanja u sve većoj mjeri interes se premješta na psihologijske, sociologijske i kulturološke odrednice procesa prijenosa vlasti s elektorata na političke elite. Više je okolnosti utjecalo na povećani interes za subjektivne aspekte ostvarivanja demokratskih političkih procesa. Pojava značajnijih apstinencijskih problema u izbornim aktivnostima u pedesetim godinama, kao i niza izvaninstitucionalnih političkih akcija u razvijenim demokracijama u šezdesetim godinama, te konačno intenzivniji porast političkog terorizma u sedamdesetima otvara niz problema koje su istraživači i teoretičari političke znanosti nastojali osmisliti i objasniti, te potkrijepiti empirijskim istraživanjima. Svim tim istraživanjima zajednički nazivnik čine puku-

šaji da se odgovori na pitanje zašto građani apstiniraju u legalnim političkim procesima, a s druge strane pokazuju sve veći interes i spremnost za uključenje u nelegalne, vaninstitucionalne oblike političkog izražavanja.

Pojava minimalističke hipoteze P.E. Conversea¹ u znatnoj je mjeri uzdrmala idealiziranu sliku o demokraciji kao stanju savršeno organiziranih institucija i potpuno odgovornih i zainteresiranih pojedinaca, te otvorila niz problema povezanih s subjektivnim doživljajem tih procesa od strane glasača. Problemi neinformiranih i nekompetentnih glasača, nezainteresiranih za političke teme, koji se rukovode emocijama, a ne razumom u izbornom ponašanju postavljaju pitanja vezana za način na koji se ostvaruju politički procesi u demokratskim društvima i koliko se ti procesi razlikuju od očekivanja kreatora političkog sustava.

Prema ocjeni Goodina i Klingemana² neobično velik značaj u tumačenju razlika u socijalnoj i psihološkoj te kulturološkoj osnovici demokratskih procesa imala je teorija političke kulture G. A. Almonda i S. Verbae.³ Koncept političke kulture redefinira problem subjektivnih faktora političkih procesa uvodeći pojam ukupnosti svih duhovnih resursa nekog društva usmjerenih prema razvoju i prakticiranju demokratskih političkih opcija, tj. obuhvaća raster stavova prema političkom sustavu i njegovim djelovima kao i stavove prema ulozi pojedinca u tom sustavu. Kako se politički stavovi ne pojavljuju niotkuda već su nastali u procesu političke socijalizacije pojedinaca u sustavu koji je prošao određene faze razvoja to će stavovi prema političkim institucijama neke zemlje ovisiti o povijesnom razvoju, institucionalnim i ideologijskim normama, ekonomskim i socijalnim uvjetima te osobnim karakteristikama pojedinaca.⁴ Kako se ukupnost duhovnog nasljeđa u političkoj sferi može imenovati političkom kulturom, to će razvoj demokracije umnogome ovisiti o razvojnom putu političkog sustava.

Komparacija različitih političkih sustava i stavova građana unutar njih predstavljala je osnovni pristup od kojeg Almond i Verba polaze te time naznačuju metodologiju budućih komparativnih pristupa u proučavanju vrijednosti i političkih stavova kao osnovnih oblika individualnih aspekata političke kulture.

Početna tipizacija društava prema dominantnom obliku političke kulture na parohijalna, subjektna i participatorna kao i svaka druga tipizacija boluje od niza nedostataka, među kojima je najveći nedovoljno razrađena razvojna dimenzija

¹ A. CAMPBELL, P.E. CONVERSE, W.E. MILLER, D.E. STOKES, *The American Voter*, Wiley, New York, 1960.

² R.E. GOODIN, H. KLINGEMANN, »Political Science: The Discipline«, R.E. GOODIN, H. KLINGEMANN, (eds.) *A New Handbook of Political Science*, Oxford University Press, Oxford, 1996.

³ G.A. ALMOND, S. VERBA, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, Princeton, 1963.

⁴ G.A. ALMOND, S. VERBA, *nav. dj.*

koja bi objasnila u kojim uvjetima neko demokratsko društvo prelazi iz jednog dominantnog oblika političke kulture u drugi.⁵

Drugi poticaj proučavanju ponašanja pojedinaca u političkom sustavu predstavljale su teorije krize demokracije, koje su u velikoj mjeri teorijski pokušavale objasniti devijacije u političkom ponašanju građana, primjetne kroz niz javnih protesta, ali i građanski neposluh u vrijeme studentskih nemira krajem šezdesetih, te pojavu političkog terorizma u sedamdesetim godinama. Sumirajući više autora Kaase i Newton⁶ zaključuju da su nove političke strategije karakterizirane:

- opadanjem uvjerenja o kompetenciji i efikasnosti političkih elita,
- opadanjem participacije na izborima koji su zasnovani na ekonomskim i socijalnim razlikama kao što su klasa ili religija (cleavage voting) i povećanjem interesa za glasanje o pojedinim temama (issue voting),
- naglim promjenama odaziva birača na izbore,
- povećanjem razine političkog nepovjerenja, cinizma, alijenacije i rušenje političkih iluzija,
- povećanjem povjerenja u direktne političke akcije, uključujući nezakonite i nasilne akcije,
- padom stupnja identifikacije s postojećim političkim strankama,
- povećanjem potpore novim socijalnim pokretima,
- opadanjem povjerenja u javne institucije,
- opadanjem povjerenja u demokraciju, kako na nivou principa tako i na nivou realizacije u pojedinim zemljama,
- povećanjem podrške zahtjevima za manju diskriminaciju zasnovanu na rasnoj i etničkoj pripadnosti te podrškom zahtjevima za smanjenje diskriminacije zasnovane na spolnim društvenim ulogama,
- porastom participacije u direktnim oblicima političke akcije.

Kako je većina simptoma koje opisuju navedeni autori indicirana opadanjem povjerenja u institucije političkog sustava ove postmoderne promjene u političkom ponašanju predstavljaju novo razdoblje u razvoju političke kulture zemalja s najdužom tradicijom višestranačke demokracije.

Prema R. Inglehartu postmoderne političke strategije dijela građana odraz su 'tihe revolucije' koja se događa u kulturnoj sferi, a reflektira se kroz drugačije vrijednosne orijentacije generacija odraslih u društvu blagostanja i socijalne si-

⁵ I. ŠIBER, *Osnove političke psihologije*, Politička kultura, Zagreb, 1998.

⁶ M. KAASE, K. NEWTON, *Beliefs in Government*, Oxford University Press, Oxford, 1995.

gurnosti razvijene demokracije.⁷ Prijelaz iz tradicionalnih u moderna društva karakteriziran je naglim promjenama u gospodarstvu koje su potaknule promjene u kulturnoj sferi (pravu, moralu, kulturi, umjetnosti) pa je proces modernizacije u prvom redu proces promjena u proizvodnim odnosima. Promjene koje mnogi nazivaju 'kriza demokracije' predstavljaju promjenu kulturnog obrasca u smjeru davanja veće važnosti samoaktualizacijskim vrijednostima, uz smanjenje utjecaja političke ideologije usmjerene u prvom redu na kontrolu ekonomskih resursa društva. Kako su sustavi političke demokracije postavili kao središnji subjekt političkog organiziranja i odlučivanja političke stranke kao nosioce političkih interesa zasnovanih na različitim ideologijama, tj. kao branitelje ekonomskih interesa određenih socijalnih grupa, to će postmoderni vapaj za životnim smislom, kvalitetom života i samoaktualizacijskim djelovanjem nužno biti osuđen za individualizirane akcije, okupljanja zainteresiranih pojedinaca izvan od političkih stranaka strogo kontroliranih političkih institucija i na retoriku i argumentaciju koja u velikoj mjeri negira uspostavljeni politički red stvari i djeluje mimo ili protiv političkog sustava.

Uspoređujući predviđanja Almonda i Verbe i očekivanja koja se mogu generirati iz teorije socio-kulturnog razvoja R. Ingleharta⁸ relativno je lako pretpostaviti da je pad povjerenja u institucije političkog sustava višestruko uvjetovan. S jedne strane cijeli je niz čimbenika koji uvjetuju da se povjerenje u institucije političkog sustava niti ne razvije: tradicionalni kulturni obrazac usmjeren na osobne kontakte i ruralni karakter socijalnih odnosa, rani razvoj demokratskih institucija, zastoji u funkcioniranju demokratskih procedura, nedovoljna kontrola nad političkim elitama u provođenju vlasti, dominantna upotreba političke sile umjesto političkog sporazumijevanja i mnogi drugi uvjetovat će nizak stupanj povjerenja u demokratske institucije. No i u razvijenim demokracijama, kao i u novijim demokracijama pojavljivat će se i pojedinci koji su zbog individualnog socijalizacijskog okruženja razvili postmoderni obrazac političkog ophođenja. Što je takvih pojedinaca u društvu više, što su aktivniji i što su problemi koje oni apostrofiraju značajniji za društvo, to će erozija povjerenja u političke institucije biti veća. S takvom multiplom uvjetovanošću nepovjerenja u institucije ostaje

⁷ R. INGLEHART, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton University Press, Princeton, 1977.

⁸ Isto.

ISTI, *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*, Princeton University Press, Princeton, 1990.

ISTI, *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*, Princeton University Press, Princeton, 1997.

kao siguran jedino zaključak O. Listhauga⁹ da politički sustav u kojem je povjerenje u institucije visoko najvjerojatnije dobro funkcionira, tj. kanalizira sve članove društva u ostvarivanju svojih političkih ciljeva kroz postojeće komunikacijske kanale i institucije političkog sustava. Stoga je utvrđivanje uzroka pada povjerenja u institucije u velikoj mjeri podložno proizvoljnosti post-hoc tumačenja u kojima je u množini mogućih uzroka uvijek moguće naći jedan ili više čimbenika koji su se pojavili u razdoblju prije mjerenja. Dosljedna analiza zahtijeva postavljanje hipotetskih odnosa prije obrade prikupljenih podataka i odustajanje od post-hoc reinterpretacija konteksta mjerenja kao neznanstvenih traženja razloga nekog stanja u šumi ponuđenih relacija.

Konkretizirajući očekivanja na situaciju u Hrvatskoj u proljeće 1999. može se pretpostaviti nekoliko oprečnih čimbenika koji određuju stupanj povjerenja u institucije političkog sustava. U trenutku istraživanja višestranački politički sustav je bez većih izmjena i dorada funkcionirao u kontinuitetu devet godina što predstavlja relativno kratko razdoblje u usporedbi s razvijenim demokracijama Zapada, ali dovoljno da se počnu registrirati određeni pomaci u povjerenju u institucije političkog sistema. Efikasnost sustava u nekoliko je navrata potvrđena u vrlo složenim ratnim uvjetima i uvjetima borbe za priznanje samostalnosti.

S druge strane množina opozitnih čimbenika nadmašuje broj pozitivnih silnica. Zemlja je nakon rata ušla u recesiju i ekonomsku krizu za koju stranka na vlasti nije pronašla adekvatane protumjere. Političko okruženje u znatnoj mjeri je vodilo prema međunarodnoj izolaciji, a odnosi političkih stranaka pokazuju da je vodeća oporbena stranka (SDP) po broju glasača premašila broj glasača vladajuće stranke (HDZ). No kako je HDZ na vlasti od 1990. do trenutka istraživanja to je povjerenje u politički sustav moglo u znatnijoj mjeri degradirati zbog neadekvatne reprezentiranosti političkih stranaka u vlasti u odnosu na trenutnu poziciju u biračkom tijelu.

Prigovori o kontroli medija, posebno televizije, te optužbe o korupciji i pronevjerama u vodećim privrednim i bankovnim institucijama u znatnoj su mjeri mogle poljuljati povjerenje u sustav, ali i dati potkrepu postmodernim koncepcijama o neefikasnoj i neadekvatnoj političkoj eliti koja se ne bavi pravim problemima društva.

Struktura povjerenja u institucije

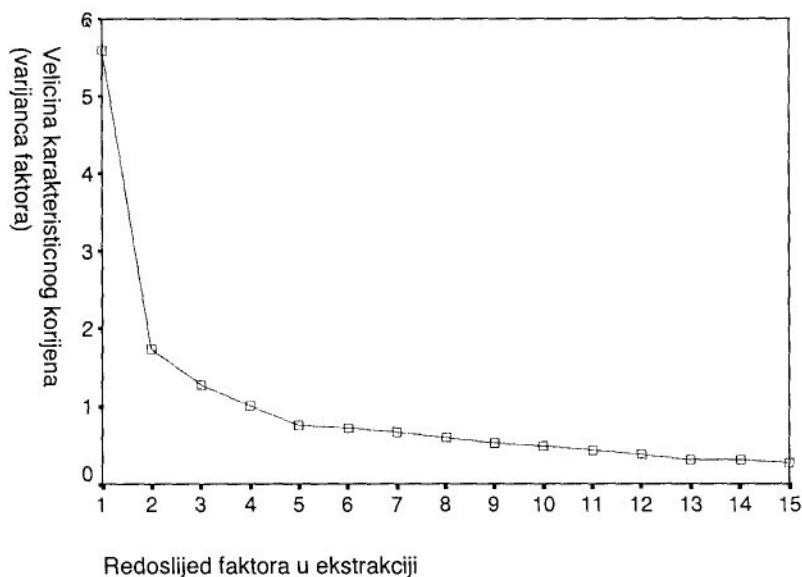
Prvi problem na koji treba odgovoriti u proučavanju povjerenja u institucije je strukturiranost iskazanog povjerenja prema institucijama političkog sustava. Kako su se ispitanici izjašnjavali o povjerenju u svaku od ponuđenih institucija

⁹ O. LISTHAUG, »Confidence in Institutions«, *Acta Sociologica* 27 (1984.), str. 111–122.

na skali od četiri stupnja od veoma velikog povjerenja (1)¹⁰, preko velikog povjerenja (2), ne baš velikog povjerenja (3) do nikakvog povjerenja (4) moguće je relativno jednostavnim postupcima analiza korelacija među odgovorima ispitanika utvrditi koji su odgovori generirani na osnovi istog obrasca rasuđivanja, tj. koje su institucije procjenjivane na jednak način te time implicitno svrstane u istu kategoriju. Upotrebljena faktorska analiza predstavlja upravo takav postupak.¹¹

Analiza korelativnih relacija među odgovorima ispitanika pokazuje da se u velikoj mjeri svi odgovori ispitanika, tj. sva vrednovanja povjerenja u institucije mogu pripisati samo jednom izvoru varijabiliteta. Stoga se povjerenje u institucije u velikoj mjeri može smatrati jedinstvenim fenomenom koji generira manje ili više slične ocjene pojedinca o povjerenju u sve institucije.

Slika 1 Veličina faktora kao indikator zajedničke varijance procjena povjerenja u petnaest procjenjivanih institucija

¹⁰ U zagradama su navedene skalne vrijednosti.

¹¹ Upotrebljena je metoda zajedničkih faktora s iterativnim određivanjem komunaliteta, te uspoředene nerotirana faktorska struktura i struktura faktora dovedena u položaj jednostavne strukture promax rotacijom.

Izrazito grupiranje procjena povjerenja na prvom faktoru koji objašnjava preko 34 posto sveg varijabiliteta procjena ukazuje da je vrednovanje izvršeno na osnovi dominantno jednog načina vrednovanja institucija. Drugi, treći i četvrti faktor još neznatno pooštravaju sliku o načinu procjene povjerenja u institucije dodavanjem na dominantni oblik procjene nekih specifičnih kriterija. Drugi faktor odvaja vrednovanje domaćih institucija od stranih institucija koje nisu u tom trenutku bile dio političkog sustava, ali su imale znatnijeg utjecaja na funkcioniranje tog sustava (EU, NATO, UN). Treći faktor objašnjava razlike koje se javljaju u procjeni tzv. autoritarnih organizacija (vojska, policija, Crkva, obrazovni sustav, NATO) tj. organizacija s izraženom hijerarhizacijom odlučivanja nasuprot organizacija s relativno autonomnim procesima odlučivanja na više razina, a četvrti faktor čini vidljivim distinkcije koje ispitanici rade između procjena povjerenja u tisak i sindikate u odnosu na zdravstveni i pravosudni sustav. Kako se distinkcije ovog posljednjeg teško mogu objasniti grupiranjem istovrsnih institucija najvjerojatnije se radi o razlikovanju obligatornih i neobligatornih institucija koje većinom ne ispunjavaju očekivanja ispitanika.¹²

Pokušaj da se postupcima rotacije referentnih faktorskih osi pronađe jednostavnije rješenje grupiranja institucija prema iskazanom povjerenju dao je polovične rezultate.

Tablica 1 Sklop faktorskih pondera nakon promax rotacije

	promax 1	promax 2	promax 3	promax 4	prvi nerotirani faktor
Crkva (V200)	0,014	0,005	0,527	-0,130	0,298
vojska (V201)	-0,149	0,014	0,819	-0,073	0,417
odgojno-obrazovni sustav (V202)	0,304	-0,047	0,218	0,192	0,568
tisak (V203)	0,026	0,016	0,008	0,579	0,518
sindikati (V204)	-0,083	-0,023	-0,142	0,837	0,493
policija (V205)	0,182	-0,009	0,503	0,091	0,609
sabor (V206)	0,202	0,037	0,312	0,244	0,642
javne službe (V207)	0,506	0,002	0,115	0,192	0,711
sustav socijalnog osiguranja (V208)	0,652	-0,004	-0,039	0,181	0,720
Europska unija (V209)	-0,023	0,773	-0,056	0,142	0,576
UN (V210)	0,026	0,846	-0,061	0,003	0,553
zdravstveni sustav (V211)	0,903	-0,044	-0,059	-0,101	0,677
pravosudni sustav (V212)	0,983	-0,015	-0,027	-0,198	0,714

¹² Sva četiri faktora zajedno objašnjavaju 51,5 posto sveg varijabiliteta odgovora ispitanika.

	promax 1	promax 2	promax 3	promax 4	prvi nerotirani faktor
NATO (O26)	0,000	0,834	0,136	-0,146	0,543
velika poduzeća (O27)	0,515	0,174	-0,114	0,070	0,567
varijanca faktora	4,515	3,087	3,162	3,650	5,128

Preraspodjela varijance među faktorima te postizanje jednostavne strukture u velikoj mjeri su zadovoljeni postupkom rotacije. Stoga se faktori mogu opisati kao odgovorni za generiranje odgovora ispitanika o povjerenju u četiri grupacije institucija: institucije političkog sustava, inozemne institucije, autoritarne institucije i institucije nezavisne od države (tisak i sindikati). No promotre li se korelacije između ovako postavljenih referentnih faktora može se uočiti znatna koreliranost procjena za različite grupacije koja ni za jedan par faktora ne pada ispod 0.34, a doseže i povezanost od 0.69, tj. preklapanje od skoro pedeset posto što upućuje na generalni faktor koji stoji u pozadini svih procjena. Stoga rotirano rješenje faktorske strukture ukazuje u većoj mjeri na trenutnu konstelaciju grupiranja institucija na osnovi malih razlika ili sličnosti, dok se ukupnost procjena u velikoj mjeri, ako ne i u potpunosti, može pripisati jednom zajedničkom pristupu u procjeni performansi svih institucija.

Tablica 2 Korelacije među faktorima nakon promax rotacije

	promax 1	promax 2	promax 3	promax 4
promax 1	1,000	0,431	0,616	0,693
promax 2	0,431	1,000	0,341	0,478
promax 3	0,616	0,341	1,000	0,565
promax 4	0,693	0,478	0,565	1,000

Raste li povjerenje u institucije s doživljajem demokracije

Postojanje samo jednog dominantnog generatora odgovora o povjerenju u institucije simplificira traženje dominantnih čimbenika koji uvjetuju rast ili pad povjerenja u institucije političkog sustava, a kako se radi o jedinstvenom fenomenu, i povjerenja u politički sustav u cjelini. Jedinstvenost procjena povjerenja u institucije u velikoj je mjeri potvrđena saturacijama prvim nerotiranim faktorom povjerenja koji znatnije participira u varijabilitetu svih upotrebljenih varijabli uz izuzetak Crkve. Izdvajanje Crkve kao institucije s posebnom ulogom izvan političkog sustava predstavlja proces koji se u velikoj mjeri podudara s modernizacijom i sekularizacijom društva. Usporedimo li dobivene nalaze s po-

dacima istraživanja Vjera i moral u Hrvatskoj iz 1997.¹³ uočljiva je veća integritetnost Crkve u korpus ostalih institucija sustava što ukazuje da je u protekle dvije godine došlo do znatnijeg distanciranja Crkve u odnosu na ostale političke institucije. Sličan trend primjetan je i kod drugih institucija posebno kod sindikata i UN, uz izuzetak policije i Sabora čija dominacija procjenama povjerenja u cjelokupni politički sustav postaje značajnija (Tabilca 3).

Tablica 3 Saturacije procjena povjerenja u institucije prvim faktorom u istraživanju Vjera i moral u Hrvatskoj (1997.) i Europska studija vrijednosti (1999.) analiziranih samo na zajedničkom setu institucija ocijenjenih u oba istraživanja

	1997.	1999.
obrazovni sustav	0,490	0,518
vojska	0,478	0,443
policija	0,546	0,597
Crkva	0,375	0,323
pravosudni sustav	0,599	0,552
sindikati	0,512	0,419
sabor	0,609	0,625
UN	0,729	0,610
EU	0,708	0,641
NATO	0,696	0,623

Uspoređujući promjene nastale u dvije godine od 1997. do 1999. može se, ukoliko se formira zajednička mjera povjerenja u politički sustav, provjeriti u kojoj je mjeri došlo do promjena u povjerenju u institucije. Pri tom će usporedba biti kontaminirana oprečnim djelovanjima, s jedne strane duža ekspanzija demokratskom političkom sustavu imat će tendenciju povećavanja povjerenja u institucije kod pojedinaca,¹⁴ dok će ekonomska kriza, kriza morala političkih elita i međunarodna izolacija djelovati u suprotnom smjeru – smanjujući povjerenje u politički sustav. Pored ovih čimbenika odnose dodatno može zamutiti činjenica da dio ispitanika već anticipira buduću promjenu vlasti vidljivu u javnom mnijenju u tom trenutku kroz veću naklonost SDP–u nego HDZ–u što također može utjecati na percepciju i povjerenje u politički sustav.

¹³ S. BALOBAN, I. RIMAC, »Povjerenje u institucije u Hrvatskoj«, *Bogoslovska smotra* 68 (1998.), br. 4, str. 663–672.

¹⁴ G.A. ALMOND, S. VERBA, *nav. dj.*

Tablica 4 Analiza varijance promjena u povjerenju u politički sustav 1997.–1999. mjerenja preko prvog faktora povjerenja u institucije

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	152,81	1	152,812	167,198	,000
Within Groups	1603,99	1755	,914		
Total	1756,80	1756			

Značajni F-omjer u analizi varijance te prosječno povjerenje od $z=-0,28$ u 1997. i $z=+0,31$ ¹⁵ u 1999. godini ukazuju da je produžena ekspanzija demokratskom političkom sustavu neutralizirana drugim elementima koji su djelovali u smjeru smanjenja povjerenja u politički sustav. Stoga se može zaključiti da je jedan ili više čimbenika koji su djelovali u smjeru smanjenja povjerenja u politički sustav kao što su: poteškoće koje se javljaju u ekonomiji, kriza morala u vladajućoj garnituri ili međunarodna izolacija Hrvatske djelovalo na pad povjerenja u politički sustav. S druge strane neizvjesno je djelovanje produžene ekspanzije demokratskom sustavu, jer se tek dokazivanjem djelovanja ove varijable može sa sigurnošću zaključiti o utjecaju ovog čimbenika.

Neke druge determinante povjerenja u institucije

Pored očekivanja o povećanju povjerenja u politički sustav i institucije tog sustava s protokom vremena i iskustvom u političkom sustavu deriviranog iz koncepta političke kulture, moguće je postaviti i niz drugih očekivanja koja bi se mogla derivirati iz tog koncepta kao i iz teorije o sociokulturnom razvoju¹⁶ ili nekih srodnih teorija.

1. Pored hipoteze o povećanju iskustva s političkim sustavom kao osnovne hipoteze političke kulture¹⁷ moguće je definirati i očekivanja u pogledu tipa političke kulture i ekspanzije dijelova društva iskustvu s političkim sustavom. Prema tim očekivanjima moglo bi se pretpostaviti da će u dominantno parohijalnom sustavu političke kulture najveće povjerenje u politički sustav imati simpatizeri pobjedničke stranke dok će ostali imati manje povjerenja. Time se hipotetski postavljena osnovna sintagma parohijalne političke kulture, nepovjerenje prema svima koji nisu pripadnici primarne skupine. Kako se razlozi glasanja za

¹⁵ Manje vrijednosti predstavljaju veće povjerenje jer je inicijalna skala mjerenja s manjim vrijednostima kodirala veće povjerenje.

¹⁶ R. INGLEHART, *nav. dj.*, 1977.

¹⁷ G.A. ALMOND, S. VERBA, *nav. dj.*

stranku u velikoj mjeri mogu podvesti pod parohijalne kulturne obrasce, dok se razvoj povjerenja u sustav kao takav ne može poistovjetiti s takvim odnosima, to će, ukoliko je Hrvatska još uvijek na nivou parohijalne političke kulture, povjerenje u sustav biti značajno veće kod simpatizera vladajuće stranke.

2. Veća razina iskustva sa sekundarnim organizacijama općenito mogla bi u velikoj mjeri povećati i razinu povjerenja u politički sustav i njegove institucije. Slična očekivanja R. Putman je potvrdio u Italiji našavši da je povjerenje u ljude i institucije na sjeveru Italije znatno veće nego li na jugu, što je pripisano većoj ekspaniranosti sekundarnim organizacijama.¹⁸ Stoga bi se moglo očekivati da će stupanj urbanizacije mjesta u kojem ispitanik živi biti relevantan faktor razvrstavanja ispitanika kojim će se razvrstati osobe s manje povjerenja iz pretežno ruralnih sredina u odnosu na osobe višeg stupnja povjerenja iz urbaniziranih sredina. Ova hipoteza vjerojatno je u korelaciji s hipotezom o djelovanju parohijalnog obrasca političke kulture.

3. Treća hipoteza u velikoj je mjeri zasnovana na postmodernističkom konceptu političkog ponašanja i operacionalizirana kroz mjeru preferencije postmaterijalističkih orijentacija deriviranu iz Inglehartove teorije.¹⁹ Prema tim teorijskim koncepcijama povjerenje u institucije političkog sustava bit će manje kod ispitanika koji u većoj mjeri iskazuju sklonost postmaterijalističkim ili postmodernim vrijednostima, te time samoaktualizacijske procese stavljaju ispred uobičajenih ideoloških polarizacija. Kako su očekivanja takvih pojedinaca izvan okvira standardne političke ponude političkih stranaka to će postmaterijalistički orijentirani pojedinci iskazivati manji stupanj povjerenja u političke institucije društva.

4. I na kraju može se iskazati očekivanje da će obrazovaniji pojedinci pokazati veći stupanj povjerenja u institucije političkog sustava iz nekoliko razloga: zbog bolje političke socijaliziranosti, zbog vjerojatno bolje informiranosti o političkim zbivanjima, zbog veće ekspaniranosti sekundarnim organizacijama i time izgrađenim većim stupnjem povjerenja u sustave u kojima ne postoji neposredni dodir članova organizacije te zbog većih kognitivnih kapaciteta koji im omogućuju procjenu na višem stupnju apstrakcije odvojenu od pojedinaca koji trenutno obnašaju pojedine funkcije u političkom sustavu.

Sve navedene pretpostavke provjerene su višesmjernom analizom varijance na prvom nerotiranom zajedničkom faktoru svih procjena povjerenja u institucije. U tablici 5 prikazani su testovi razlika među grupama prema glavnim efektima i interakcijama efekata

¹⁸ R. PUTMAN et al., »Explaining institutional success: The case of Italian regional government«, *American Political Science Review* 77 (1983.), str. 55–74.

¹⁹ R. INGLEHART, *nav. dj.*, 1977.

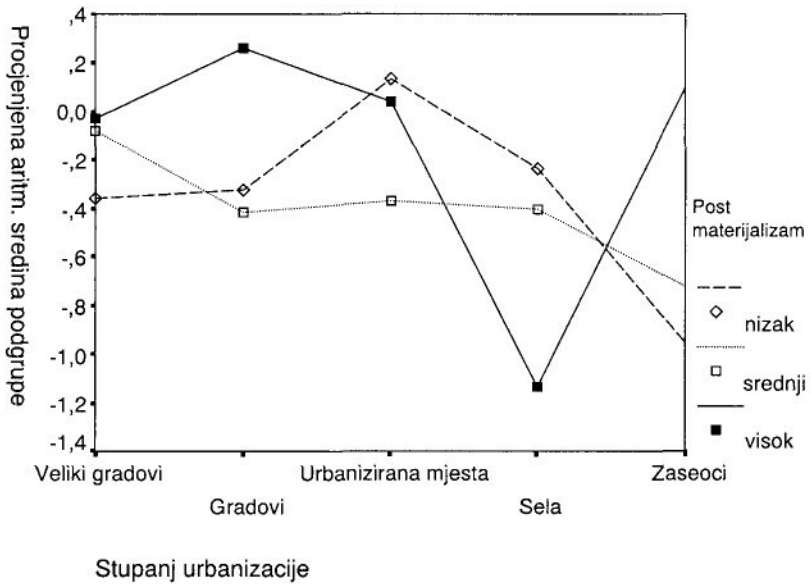
Tablica 5 Analiza varijance za efekte povezane s povjerenjem u politički sustav

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
HDZ	12,262	1	12,262	13,936	0,000
OBRAZ	3,268	2	1,634	1,857	0,157
PM	0,302	2	0,151	0,171	0,842
URBAN	8,702	4	2,176	2,472	0,043
HDZ * OBRAZ * PM * URBAN	33,860	37	0,915	1,040	0,406
HDZ * OBRAZ	1,153	2	0,577	0,655	0,519
HDZ * PM	1,809	2	0,905	1,028	0,358
HDZ * URBAN	3,242	4	0,810	0,921	0,451
OBRAZ * PM	1,496	4	0,374	0,425	0,791
OBRAZ * URBAN	9,995	8	1,249	1,420	0,184
PM * URBAN	18,836	8	2,354	2,676	0,007
Error	770,804	876	0,8799		
Total	941,845	951			

U nizu provedenih analiza jedino je koncept zasnovan na parohijalnoj političkoj kulturi kao determinanti povjerenja u institucije našao nedvosmisleni potkrepu u podacima prikupljenim u ovom istraživanju. Osobe koje su sklone glasati za HDZ kao vladajuću stranku u tom trenutku imaju znatno veće povjerenje u politički sustav u cjelini od osoba koje nisu sklone glasati za stranku koja je trenutno na vlasti. Tako je procjena povjerenja u politički sustav u osnovi procjena stranke na vlasti, tj. ispitanici ne mogu transcendirati trenutnog obnašatelja dužnosti i ocijeniti sustav kao organiziranu mrežu institucija demokratskog uređenja vlasti. Pored pretpostavljenog parohijalnog kulturnog obrasca dodatnu poteškoću bi mogla predstavljati i činjenica da je HDZ do tog trenutka jedina stranka nosilac vlasti pa većina ispitanika ni ne može zamisliti kakva bi mogla biti druga stranka na vlasti u istom političkom sustavu.

Pored direktnog efekta stranačkih preferencija jedino još interakcija faktora urbanizacije i faktora postmaterijalističkih vrijednosnih preferencija statistički značajno razdvaja grupe po povjerenju u politički sustav. No kako je analiza razložila uzorak na premalene segmente, nehomogene varijance, ovaj efekt možemo u velikoj mjeri smatrati artefaktom metode, što se može zaključiti i iz slike 2.

Slika 2 Prikaz interakcijskih efekata stupnja urbanizacije i preferencije postmaterijalističkih vrijednosti na povjerenje u institucije političkog sustava

Ostali predviđeni efekti, obrazovanje, ekspoziranost sekundarnim organizacijama u jače urbaniziranim mjestima stanovanja kao ni preferencija postmaterijalističkih vrijednosti ne pokazuju značajnih utjecaja na distribuciju povjerenja u institucije.

Povjerenje u institucije sustava se nakon svih provedenih testova može povezati jedino s povjerenjem u stranku na vlasti i efekte njene vladavine. U takvom kontekstu i pad povjerenja u institucije političkog sustava od 1997. do 1999. može se u najvećoj mjeri povezati s padom povjerenja i smanjenjem podrške za stranku na vlasti, dok su ostali elementi utjecaja na povjerenje ostali bez empirijske potpore. Tako se i ukupnost procjene povjerenja u institucije sustava može završiti konstatacijom da istraživanja u Hrvatskoj daju potporu samo konstataciji kako je povjerenje u institucije političkog sustava direktna mjera povjerenja u stranku na vlasti. Tek će promjene stranaka na vlasti, te koaliranje više stranaka u obnašanju vlasti, kao i kohabitacija obnašatelja funkcija iz različitih stranaka pokazati u kojoj su mjeri građani sposobni razviti posebne obrasce procjene povjerenja u institucije demokratskog sustava neovisne od simpatija prema obnašateljima koji trenutno sjede u tim institucijama.

Summary

SOME DETERMINANTS OF TRUST IN THE INSTITUTIONS OF THE POLITICAL SYSTEM IN CROATIA

Ivan RIMAC, Zagreb

The analysis of trust in different institutions of the political system has shown that all the answers given by the respondents are generated on the grounds of the same mechanism of the evaluation of institutions, which offers the basis for a conclusion on the factor of general trust in the political system, and for several minor factors, which add to smaller distinctions among particular groups of institutions. The analysis of the changes in the trust in the political system, measured in whole through a summarised evaluation of all the institutions in the period from 1997 to 1999 shows that the decrease of the trust in the institutions of the system has occurred. The main reason is possible to detect in the parochial cultural pattern that dominates within the voter's approach to political trust. Therefore, the decrease of the trust in the institutions is caused by the decrease of the trust in the party in power (HDZ), where the evaluation of its performances cannot be detached from the evaluation of the institutions of the political system.

Key words: political trust, political culture.